

Anna Miarecka

Państwowa Wyższa Szkoła Techniczno-Ekonomiczna

im. ks. B. Markiewicza w Jarosławiu

anna.miarecka@pwste.edu.pl <https://orcid.org/0000-0001-9243-0734>**Elżbieta Wolanin-Jarosz**

Państwowa Wyższa Szkoła Techniczno-Ekonomiczna

im. ks. B. Markiewicza w Jarosławiu

elzbieta.wolanin-jarosz@pwste.edu.pl <https://orcid.org/0000-0002-3678-9213>

Świadomość ekonomiczna młodzieży z regionu Podkarpacia w świetle badań bezpośrednich

---

Wprowadzenie

Problematyka świadomości ekonomicznej społeczeństwa jest istotnym zagadnieniem badawczym podejmowanym przez różne ośrodki, instytucje na świecie i w Polsce. Podkreśla się, że współczesne systemy edukacji zbyt małą uwagę zwracają na kształtowanie świadomości ekonomicznej dzieci i młodzieży, w szczególności w obszarze finansów osobistych. Problematyka jest bardziej złożona, gdyż świadomość ekonomiczna stanowi ważny czynnik skutecznych decyzji ekonomicznych zarówno na poziomie jednostki, jak i całego gospodarstwa domowego. Podkreśla się także, że świadomość ekonomiczna młodego pokolenia – obok stanu postępu technologicznego – wpływa na rozwój społeczno-gospodarczy kraju.

Szczególne rolę w kształtowaniu świadomości ekonomicznej młodzieży należy przypisać systemowi kształcenia (Polak, 2008). Już od najmłodszych lat, dzieci powinny mieć zapewniony dostęp do edukacji, w której kształtowane są postawy ekonomiczne. Proces obejmujący przyswajanie przez dziecko wiedzy, pojęć, umiejętności, opinii i postaw, a także wartości oraz różnych elementów systemu ekonomicznego nazywany jest procesem socjalizacji ekonomicznej (Roland-Lévy, 2004). W procesie tym, niezwykle ważne jest to, że powinien przebiegać według rozwoju poznawczego dziecka warunkującego zdolność do przyswajania

pojęć ekonomicznych (Goszczyńska, 2010; Kołodziej, 2014). Obejmuje on również zdolność podejmowania decyzji ekonomicznych w różnych warunkach społecznych. To całokształt zmian, dzięki którym zdobywana jest umiejętność rozumienia otaczającej gospodarki. W procesie socjalizacji ekonomicznej jednostek istotną rolę odgrywa efektywność zarządzania finansami osobistymi, planowanie przez nie przyszłej kariery zawodowej, ich wybory konsumenckie oraz postawy przedsiębiorcze (Trzczińska, 2012).

Wpływ na rozwój wiedzy i umiejętności ekonomicznych dzieci i młodzieży mają interakcje z rodzicami, relacje z rówieśnikami, szkoła, przekaz reklamowy oraz instytucjonalne formy edukacji ekonomicznej (Sobieraj, 2013). W miarę rozwoju wzrasta aktywność ekonomiczna dziecka, a w konsekwencji poszerzają się możliwości nie tylko nabywania wiedzy, ale także świadomości ekonomicznej. W literaturze przedmiotu, badania skupiają się nad pomiarem poziomu wiedzy ekonomicznej młodych Polaków, a narzędziem badawczym jest test wiedzy ekonomicznej lub test dojrzałości ekonomicznej. Wyniki badań w grupie uczestników Ekonomicznego Uniwersytetu Dziecięcego oraz Akademii Młodego Ekonomisty, wskazują, że uczniowie kończący edukację w szkole podstawowej, jak również gimnazjum, odznaczają się niskim poziomem wiedzy ekonomicznej (Majewski, 2010). Późniejsze badania na podobnych grupach docelowych potwierdziły te same wnioski (Kołodziej, 2014). Niezwykle ważnym czynnikiem mającym wpływ na wyniki powyższych badań był fakt, że uczestnicy projektów pochodzili głównie z dużych miast, zainteresowani tematyką ekonomii lub zapisani przez rodziców wyedukowanych ekonomicznie (Kołodziej, 2014).

Badania świadomości ekonomicznej młodzieży prowadzone przez NBP, realizowane są na grupie respondentów w dużych i małych miastach, gdzie dostęp do inicjatyw edukacyjnych jest wysoki. Ostatni opublikowany raport z badań wskazuje, że uczniowie na każdym etapie edukacji, tj. podstawowym, gimnazjum i ponadgimnazjalnym dość krytycznie oceniają swój poziom wiedzy ekonomicznej (Narodowy Bank Polski, 2018). Uzyskane wyniki badań wskazują na konieczność realizacji programów edukacji ekonomicznej, a także monitorowania rezultatów ich działań. Należy zaznaczyć, że programy te są realizowane z powodzeniem od kilku lat w Polsce, jednak swym zasięgiem obejmują niewielką część populacji młodych Polaków, najczęściej zamieszkującą duże aglomeracje wielkomiejskie. Celem niniejszego artykułu jest analiza i ocena świadomości ekonomicznej młodzieży Podkarpacia w świetle badań przeprowadzonych na grupie 600 uczniów w gminach z utrudnionym dostępem do inicjatyw edukacji ekonomicznej. Drugim aspektem podejmowanym w tekście jest ocena rezultatów zastosowanych form i narzędzi projektu edukacyjnego zrealizowanego przez uczelnię w roku 2020 w ramach programów edukacji ekonomicznej NBP na stan wiedzy i umiejętności ekonomicznych dzieci i młodzieży w wieku 14–16 lat. Na potrzeby artykułu wybrano kluczowe obszary edukacji ekonomicznej, do których zaliczono zarządzanie własnymi pieniędzmi oraz bezpieczeństwo transakcji finansowych. Według autorek – w kształtowaniu świadomości ekonomicznej młodzieży istotną rolę i odpowiedzialność przyjmują rodzice, a rozmowy

na temat zarządzania własnymi pieniędzmi oraz gospodarowania budżetem domowym powinny wejść w stały rytm funkcjonowania każdego gospodarstwa domowego. W artykule podkreślono także znaczenie dostępności dzieci i młodzieży do pozaszkolnych inicjatyw ekonomicznych jako ważnego czynnika kształtowania ich wiedzy i umiejętności ekonomicznych. Dla zrealizowania przyjętego celu artykułu, zaprezentowano aktualne wyniki badań nad stanem wiedzy ekonomicznej dzieci i młodzieży w Polsce oraz analizę badań przeprowadzonych w ramach realizacji projektu edukacyjnego.

Edukacja a świadomość ekonomiczna

Postulat rozwoju kompetencji ekonomicznych u dzieci i młodzieży na wszystkich etapach kształcenia jest związany m.in. z Zaleceniem Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 18 grudnia 2006 r. w sprawie kompetencji kluczowych w procesie uczenia się przez całe życie. Zaleceniem Unii Europejskiej jest wyodrębnienie w programach nauczania oddzielnego przedmiotu z edukacji ekonomicznej na każdym etapie kształcenia. Badania wskazują, że rodzice jak i młodzi ludzie jako główne źródło wiedzy ekonomicznej wskazują edukację szkolną na każdym poziomie (Narodowy Bank Polski, 2018). Tym bardziej należy zwrócić uwagę na system kształcenia ekonomicznego. Ważnym aspektem edukacji ekonomicznej jest dopasowanie treści poznawczych do wieku dziecka umożliwiającym rozumienie otaczającej rzeczywistości (Kołodziej, 2014).

Edukacja ekonomiczna dzieci w krajach zachodniej i północnej Europy jest prowadzona zwykle już na etapie przedszkola. Kształcenie w zakresie przedsiębiorczości w Polsce – w formie oddzielnego przedmiotu szkolnego – rozpoczyna się dopiero od szkoły średniej, treści z zakresu przedsiębiorczości są wplecione w podstawę programową wychowania i nauczania najmłodszych dzieci (Kilar, Rachwał, 2019). Kształtowanie kompetencji ekonomicznych na etapie edukacji przedszkolnej oraz wczesnoszkolnej może odbywać się w ramach kształcenia zintegrowanego, połączonego z wiadomościami z zakresu życia społecznego i matematyki (Stańdo, Szałwska-Murmyło, 2017). Wprowadzanie treści ekonomicznych w kształceniu zintegrowanym klas I–III szkoły podstawowej zależy jednak wyłącznie od nauczyciela prowadzącego.

W podstawie programowej dla uczniów klas IV–VIII szkoły podstawowej, treści ekonomiczne znajdują się w sposób częściowy w opisie przedmiotu *wiedza o społeczeństwie*, realizowanego w klasie VIII. Efekty kształcenia dla tego przedmiotu są następujące: „Uczeń wyjaśnia, jak funkcjonuje gospodarstwo domowe; wymienia główne źródła jego dochodów (z działalności zarobkowej: pracy, działalności gospodarczej, umów cywilnoprawnych oraz ze świadczeń społecznych – w powiązaniu z rodzajami ubezpieczeń społecznych). Uczeń wymienia kategorie wydatków gospodarstwa domowego; planuje jego budżet”. Należy podkreślić, że w systemie edukacji szkoły podstawowej w klasach VII i VIII ma miejsce doradztwo zawodowe. Zgodnie z ustawą, program ten zawiera treści dotyczące informacji o zawodach, kwalifikacjach

i stanowiskach pracy oraz możliwościach uzyskania kwalifikacji zgodnych z potrzebami rynku pracy i predyspozycjami zawodowymi.

Wyodrębniony przedmiot zgodnie z zaleceniami Unii Europejskiej, w którym przypisane są cele i treści nauczania edukacji ekonomicznej pn. *Podstawy przedsiębiorczości*, znajduje się na etapie ponadpodstawowym. Treści programowe obejmują zagadnienia skupione wokół gospodarki rynkowej, rynku finansowego, rynku pracy oraz przedsiębiorstwa. Uczeń poznaje mechanizmy rynkowe oraz narzędzia ekonomiczne, które determinują jego decyzje jako uczestnika rynku.

Aby edukacja ekonomiczna przyniosła zakładane efekty kształcenia, rekomendowane są metody nauczania, które zakładają samodzielną lub grupową pracę ucznia ukierunkowaną na rozwiązywanie problemów, podejmowanie decyzji i współdecydowanie z zastosowaniem dyskusji panelowej, dyskusji plenarnej, argumentacji za i przeciw. Jednocześnie badania wskazują, że wśród nielicznych metod nauczania ma zastosowanie metoda projektu edukacyjnego, w którym uczniowie mają możliwość doskonalenia praktycznych umiejętności.

Odnosząc się do potrzeb nabywania wiedzy i umiejętności ekonomicznych dzieci i młodzieży, w obliczu dynamicznie rozwijających się gospodarek i potrzeb, edukacja formalna jest niewystarczająca. Dlatego też w obszar popularyzacji wiedzy ekonomicznej angażują się różne podmioty, w tym w szczególności Fundacja Narodowego Banku Polskiego, która prowadzi i rozwija działalność edukacyjną od 2002 r. Na Portalu Edukacji Ekonomicznej udostępniane są publikacje, komunikaty, materiały edukacyjne, w tym filmy, gry oraz konkursy. Duża część programów edukacyjnych kierowana jest do całego społeczeństwa, ponieważ ważnym celem działań edukacyjnych banku jest powszechna edukacja ekonomiczna społeczeństwa. W edukację ekonomiczną uczniów szkół podstawowych angażują się także ekonomiczne uczelnie wyższe w ramach Ekonomicznych Uniwersytetów Dziecięcych (EUD) oraz Akademia Młodego Ekonomisty (AMO). Dzieci i młodzież chętnie korzystają z takich inicjatyw – jest bardzo ciekawa, zajęcia odbywają się w salach wykładowych – jak dla „prawdziwych studentów” oraz są prowadzone przez kadrę uczelni przy zastosowaniu innowacyjnych metod i narzędzi. Po zakończeniu semestru zajęć uczestnicy EUD otrzymują także indeksy.

Realizacja projektów jako dodatkowych inicjatyw ekonomicznych, to ważny czynnik socjalizacji ekonomicznej, w której znaczną rolę przyjmuje współpraca szkół z instytucjami (Trzcńska, 2012). Jakości socjalizacji ekonomicznej sprzyja sposób przekazywanej wiedzy, postawy oraz cechy osobowościowe osób prowadzących zajęcia ekonomiczne (por. Roszkowska-Hołyecz, Gąsiorek-Kowalewicz, 2019). W ocenie projektów edukacyjnych kluczową rolę przypisuje się jakości prezentowanej wiedzy, zastosowanym narzędziom dydaktycznym oraz jakości kadry. Zajęcia są bardzo atrakcyjne dla uczniów, gdyż często prowadzą je osoby spoza szkoły, np. pracownicy banków oraz instytucji finansowych, ubezpieczeniowych, przedsiębiorcy, czy instytucji otoczenia biznesu. Zajęcia przyjmują często formę warsztatów, w których stosuje się innowacyjne metody przekazywania wiedzy, do których zalicza się: metodę projektu, filmy oraz gry edukacyjne. Jest to szczególnie ważne w warunkach

pokolenia Z. Uczniowie są zaangażowani do rozwiązywania case study, wyrażania własnych opinii i proponowania rozwiązań. Młodzież chętnie angażuje się w inicjatywę, uświadamiając sobie jednocześnie jak ważna jest wiedza oraz umiejętności ekonomiczne. Projekty edukacyjne wyraźnie sprzyjają kreowaniu postaw przedsiębiorczości mających swój wymiar w pozyskiwaniu wiedzy i nowych kompetencji oraz ich praktycznemu wykorzystaniu (Fundacja Citi Handlowy, 2021).

Aktywność ekonomiczna dzieci i młodzieży

W ostatnich latach obserwuje się wyraźny wzrost aktywności ekonomicznej dzieci i młodzieży. Nabywanie wiedzy ekonomicznej w procesie socjalizacji ekonomicznej przez dzieci ma miejsce od wczesnego dzieciństwa, w pierwszej kolejności poprzez obserwacje zachowań i wyborów ekonomicznych rodziców (Kołodziej, 2014; Roszkowska-Hołyśz, Gąsiorek-Kowalewicz, 2019). Bardzo ważnym czynnikiem w ocenie świadomości ekonomicznej młodzieży jest umożliwienie im rozporządzania własnymi pieniędzmi. Wprowadzanie dziecka w świat pieniędzy rzadziej przybiera charakter prewencyjny niż edukacyjny. Efektywność działań edukacyjnych podejmowanych przez rodziców zależy głównie od formy przekazywanych dzieciom pieniędzy oraz stosowanych przez rodziców sposobów kontroli wydatków (Niesiobędzka, 2014). Podstawowym narzędziem wzbogacania wiedzy i umiejętności ekonomicznych dzieci i młodzieży jest kieszonkowe (Roland-Lévy, 2004). Kieszonkowe jest testem samodzielności ekonomicznej, polegającej na dokonywaniu zakupów i planowaniu wydatków. Pełni też rolę czynnika kształtującego dyscyplinę i umiejętność posługiwania się pieniędzmi (Niesiobędzka, 2014). Dzieci i młodzież, z racji otrzymywanego kieszonkowego, stają się coraz istotniejszą grupą konsumentów, o których względy zabiegają producenci. Podkreśla się jednak, że kieszonkowe spełnia swoją rolę, jeśli nie są łamane zasady jego funkcjonowania zarówno ze strony rodzica, jak i dziecka. Obok kieszonkowego od rodziców, pieniądze trafiają do dzieci i młodzieży także w postaci prezentów z okazji świąt, urodzin, nagród za wyniki w nauce, za prace wykonywane na rzecz domu. Coraz częściej źródłem dochodów nastolatków jest wynagrodzenie za pracę. W wieku od 11 do 18 lat, regularnie kieszonkowe od rodziców otrzymuje ponad 90% dzieci (Ipsos Polska, 2010). Dzieci i młodzież w tym wieku posiadają coraz większe doświadczenie w roli klienta oraz konsumenta i zwykle dobrze radzą sobie z porównywaniem cen towarów czy usług. Lepiej niż młodszy uczniowie potrafią zrozumieć i ocenić treści reklamy. Młodzież interesuje się zakupami towarów, które użytkują, jak smartfon, tablet, komputer, gry czy inne gadzety elektroniczne. Ich głównym źródłem pozyskiwania wiedzy ekonomicznej są nieformalne rozmowy z rówieśnikami oraz Internet. Przy czym należy zaznaczyć, że jest to wiedza bardzo wąska, skupiona najczęściej wokół potrzeby zakupu danego towaru, wyszukania informacji o cenie, miejscu zakupu, niekiedy zdarza się także porównanie oferty zakupu towaru w sklepie tradycyjnym i online.

Ważnym impulsem, istotnie wpływającym na aktywność ekonomiczną młodzieży jest posiadanie konta bankowego, które zgodnie z obowiązującym prawem

w Polsce, może być założone od momentu ukończenia przez dziecko 13 r.ż. Przyjmuje się bowiem, że dziecko w tym wieku osiąga ograniczoną zdolność do czynności prawnych i może zarządzać swoimi pieniędzmi. W grupie wiekowej 13–15 lat, zaledwie 16% dzieci zakłada pierwsze konto bankowe, odsetek ten rośnie do 46% przed osiągnięciem pełnoletności (Związek Banków Polskich, 2019). Ponad połowa rodziców zakładających konto bankowe dla dziecka (57%) wskazuje na popularność bankowości elektronicznej wśród młodego pokolenia i korzystanie z aplikacji mobilnych. Aktywność ekonomiczna młodzieży w wieku 16–18 lat jest znacznie większa niż w grupie młodszych dzieci. Młodzież w tym wieku odczuwa silną potrzebę budowania własnego wizerunku, często opartego na zakupach znanych marek odzieżowych czy gadżetów elektronicznych. Zmienia się także ich forma spędzania wolnego czasu, co wiąże się z potrzebą posiadania większych środków finansowych na ich realizację. Młodzież staje się nie tylko aktywnym obserwatorem, ale i uczestnikiem mechanizmu rynkowego. Silnie ulega wpływom rówieśników jeśli chodzi o decyzje zakupowe. Posiadanie konta bankowego i kieszonkowego jest czynnikiem sprzyjającym do nabywania umiejętności zarządzania własnymi pieniędzmi i świadomości ekonomicznej.

Wiedza i świadomość ekonomiczna młodzieży w rejonie Podkarpacia

Uczelnie wyższe o profilu ekonomicznym pełnią istotną rolę w popularyzacji wiedzy ekonomicznej wśród dzieci i młodzieży. Współpraca w tym zakresie ze szkołami podstawowymi i ponadpodstawowymi daje szansę na pobudzenie aktywności ekonomicznej wśród młodych uczestników życia społeczno-gospodarczego. Waga tego problemu jest ogromna, gdyż obserwuje się spadek umiejętności przedsiębiorczych młodych osób, które istotnie zależą od wiedzy i kompetencji ekonomicznych. Analizę stanu wiedzy i umiejętności ekonomicznych młodzieży przeprowadzono na zakończenie projektu edukacyjnego „Uczelnie szkołom – o finansach z NBP” w ramach szerszych działań ewaluacyjnych. Projekt realizowano w grupie 600 uczniów w szkołach z utrudnionym dostępem do edukacji z terenów wiejskich i miejsko-wiejskich w okresie od 1 stycznia do 31 grudnia 2020 r. Działania w projekcie zostały w odpowiedni sposób rozłożone w czasie, które umożliwiały poszerzenie wiedzy i umiejętności uczniów klas 7–8 szkół podstawowych oraz uczniów szkół ponadpodstawowych w zakresie zarządzania finansami osobistymi. W odróżnieniu od innych badań o podobnej tematyce, w niniejszym projekcie skupiono się na wieloaspektowym podejściu do nabywania wiedzy i umiejętności ekonomicznych, do których zaliczono: warsztaty edukacyjne, wykłady otwarte z praktykami świata finansów, konkurs ekonomiczny, cykl wykładów biznesowych prowadzonych przez młodych ludzi, którzy osiągnęli sukces w biznesie, symulacje finansowe i biznesowe oraz konferencję. Udział w wielu działaniach praktyków biznesu czy świata finansów był celowy i miał za zadanie pokazać uczestnikom jak dużą wagę i znaczenie w osiągnięciu sukcesu odgrywają umiejętności ekonomiczne.

Na podstawie przeprowadzonych badań, 42% uczestników projektu wskazała, że nigdy wcześniej nie spotkała się podczas zwykłych zajęć szkolnych z tematami związanymi z *zarządzaniem własnymi pieniędzmi czy bezpieczeństwem transakcji finansowych* (wykres 1).

Wykres 1. Czy z tematyką zarządzania finansów osobistych spotkałeś/łaś się wcześniej na zwykłych zajęciach szkolnych?, n = 588

Źródło: opracowanie na podstawie Raportu ewaluacyjnego projektu: Uczelnie szkołom – o finansach z NBP. PWSTE Jarosław, 2020.

W obszarze zarządzania własnymi pieniędzmi, uczniowie nabyli wiedzę i umiejętności dotyczące planowania wydatków konsumpcyjnych i inwestycyjnych, gospodarowania budżetem domowym i ponoszenia odpowiedzialności podejmowanych decyzji finansowych. Uczniowie (65%) potrafili wymienić źródła finansowania potrzeb gospodarstwa domowego takie jak kredyty bankowe i pożyczki oraz znają podstawowe zasady zadłużania się. Dzięki kalkulatorowi finansowemu, uczniowie (80%) nabyli praktyczne umiejętności planowania przyszłości finansowej.

Aktywność i świadomość ekonomiczna młodzieży wzrasta wraz z wiekiem. Uczniowie szkoły podstawowej (30%) wskazali, że często robią zakupy spożywcze z rodzicami, a blisko 60% z nich potrafi ocenić czy ceny wzrosły czy spadły oraz obliczyć % zmiany.

Młodzież w wieku 14–15 lat dużo czasu spędza w Internecie, jednak rzadko jest to źródło zdobywania wiedzy ekonomicznej. Jak sami wskazują, w Internecie bardziej zainteresowani są poszukiwaniem informacji dotyczącej ceny gadżetów elektronicznych takich jak komputer, nośniki gier, modele smartfonów czy markowej odzieży, np. butów. Potrafią porównać ceny produktów korzystając z wyszukiwarek cenowych typu ceneo. Uczniowie (85%) słyszeli o rodzajach płatności bezgotówkowych takich jak przelew czy karta płatnicza, lecz nie posiadają praktycznych umiejętności z ich stosowania, gdyż tylko 2% z badanych posiada konto bankowe. Połowa

badanych dzieci w tej grupie wiekowej otrzymuje regularnie kieszonkowe w wysokości ok. 80 zł miesięcznie. Na pytanie, na co wydają kieszonkowe, jednogłośnie wskazują, że jest to konsumpcja typu: artykuły spożywcze, fast foody, napoje. Kieszonkowe dla dzieci w tym wieku pełni funkcję głównie wydatkowania wtedy, kiedy jest taka potrzeba. Przy czym uwagę zwraca fakt, że dzieci bardzo szybko wydają całe kieszonkowe, w ciągu zaledwie dwóch tygodni.

W grupie młodzieży szkoły ponadpodstawowej zauważa się wyraźną różnicę w znajomości zagadnień finansów osobistych, jednak jest ona na pewnym poziomie ogólności. Młodzież w wieku 16 lat (90%) wskazuje, że regularnie otrzymuje kieszonkowe w średniej wysokości 250 zł i samodzielnie dokonuje ich wydatkowania. Rodzice nie ingerują w cele wydatkowania. Kieszonkowe młodzież wydaje na kosmetyki, gadżety, karty do gier, napoje oraz żywność. Zaledwie 1% badanych w tej grupie odkłada część kieszonkowego na zakupy o większej wartości w przyszłości. Nieliczni uczniowie obok kieszonkowego mają inne stałe źródła dochodów jak stypendium za osiągnięcia w nauce. Aktywność ekonomiczna młodzieży w tej grupie wiekowej jest wyższa niż w szkole podstawowej. Kieszonkowe obok funkcji wydatkowania spełnia także funkcję planowania wydatków, co potwierdza 50% badanych.

Młodzież jest nie tylko obserwatorem zmian społeczno-gospodarczych, ale także aktywnym konsumentem poprzez podejmowanie samodzielnie decyzji zakupowych. W okresie badawczym (2020), sytuacja w kraju bardziej skłoniła ich do zakupów online. Blisko 80% uczniów w badanej grupie wiekowej posiada konto bankowe oraz dokonuje płatności w formie bezgotówkowej. Jak wskazują, głównym motywem założenia konta bankowego był rozwój bankowości elektronicznej, w tym płatności mobilnych, które znacząco ułatwiają dokonywanie płatności. Podczas warsztatów z tematyki bezpieczeństwo transakcji finansowych, uczniowie pogłębili wiedzę z zakresu innowacji technologicznych na rynku płatności mobilnych; umiejętności dokonywania płatności bezgotówkowych, bezpieczeństwa transakcji internetowych i mobilnych, znajomości kierunków zmian w zakresie technologii finansowych.

W procesie socjalizacji ekonomicznej szczególne znaczenie przyjmuje edukacja nieformalna i rola rodziców. Liczne badania wskazały, że wybory ekonomiczne rodziców, styl wychowania ekonomicznego, wykształcenie rodziców oraz status na rynku pracy i pełnione funkcje mają bardzo duży wpływ na poziom i jakość wiedzy ekonomicznej dzieci (Sobieraj, 2013). Od najmłodszych lat dzieci powinny uczestniczyć w dyskusjach na temat zarządzania budżetem domowym. Rolą rodzica jest nie tylko odpowiadanie na pytania dzieci, ale także inicjowanie rozmów i zachęcanie do oszczędzania, wspólnego planowania wydatków domowych, czy też robienia zakupów. Ponadto rodzice nie powinni unikać tematów trudnych, takich jak zaciągnięte kredyty czy ubezpieczenia, lecz starać się wyjaśnić dzieciom ich rolę i funkcję. Dzieci, które współuczestniczą w procesie zakupowym poprzez obserwację zachowań członków rodziny, uczą się wyborów konsumpcyjnych: miejsca zakupów i wyboru sklepów, poznają motywy konsumpcji, analizują ceny oraz jakość towarów, co w końcowym rozrachunku przyczynia się do efektywnego gospodarowania pieniędzmi czy też oszczędzania (Kim, Yang, Lee, 2015).

Badania wskazują, że 30% uczniów szkoły podstawowej stwierdza, że rodzice rozmawiają z nim na temat gospodarowania pieniędzmi, połowa (50%) uczniów potrafi wymienić rodzaje dochodów oraz 30% badanych zna rodzaje wydatków we własnym gospodarstwie domowym (tabela 1).

Tabela 1. Rozmowy z rodzicami jako źródło edukacji ekonomicznej nieformalnej, N = 600

Pytania	Szkoła podstawowa	Szkoła ponadpodstawowa
<i>Czy w twoim domu rozmawiacie z rodzicami na temat gospodarowania pieniędzmi? - tak</i>	30%	40%
<i>Czy w twoim domu rozmawiacie z rodzicami na temat budżetu domowego? - znam rodzaje dochodów</i>	50%	60%
<i>Czy w twoim domu rozmawiacie z rodzicami na temat budżetu domowego? - znam rodzaje wydatków</i>	30%	70%
<i>Czy w twoim domu rozmawiacie z rodzicami na temat budżetu domowego? - oszczędzanie</i>	30%	25%

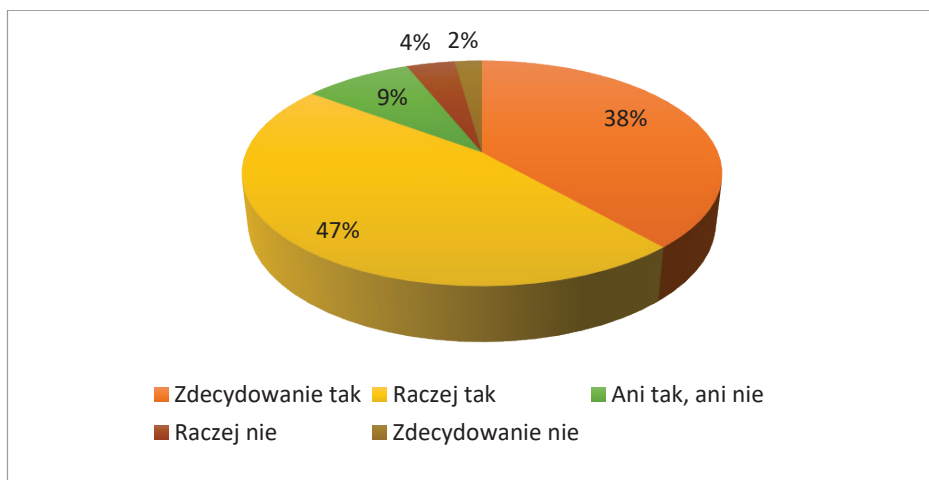
Źródło: opracowanie własne na podstawie wywiadów z uczniami podczas realizacji warsztatów, PWSTE, 2020 r.

Rozmowy z rodzicami na tematy ekonomiczne są fragmentaryczne, a wiedza jest nieuporządkowana. Rozmowy z rodzicami są nieregularne. Uczniowie nie znają dokładnych wysokości dochodów rodziców ani też czynników kształtujących ich wysokość. Z punktu widzenia zarządzania budżetem domowym istotne są informacje w zakresie zmienności dochodów i wydatków, na temat których uczniowie nie posiadają wiedzy.

Około 40% badanych uczniów szkoły ponadpodstawowej stwierdza, że zdarżają się rozmowy z rodzicami na temat gospodarowania pieniędzmi, 60% uczniów potrafi wskazać źródła dochodów rodziny, a 70% potrafi wskazać główne rodzaje wydatków. Uczniowie (80%) wskazali, że rozmowy na temat gospodarowania budżetem domowym są ważne oraz uświadamiają im relacje dochodów do cen produktów, czyli siły nabywczej pieniądza. Źródłem dodatkowych informacji na tematy ekonomiczne jest Internet. Przyznają również, że wiedzę z tego zakresu omawiali na przedmiocie podstawy przedsiębiorczości na zajęciach w szkole.

W odniesieniu do każdej grupy wiekowej, skuteczne jest pokazywanie problematyki ekonomicznej poprzez uświadomienie jej wpływu na życie codzienne.

Kształtowanie umiejętności praktycznych jest kluczowe, by zrozumieć mechanizmy ekonomiczne. Zdecydowana większość uczniów (85%) wskazała, że zdobytą wiedzę i umiejętności z zakresu finansów osobistych będą starali się zastosować praktycznie w swoich decyzjach ekonomicznych, przy czym 38% wskazało jako zdecydowanie tak, a 47% raczej tak (wykres 2).

Wykres 2. Czy zdobytą wiedzę i umiejętności z zakresu finansów osobistych będziesz starał się zastosować praktycznie w swoich decyzjach ekonomicznych?, n = 587

Źródło: opracowanie na podstawie Raportu ewaluacyjnego projektu: Uczelnie szkołom – o finansach z NBP. PWSTE Jarosław, 2020.

Uczniowie szkoły podstawowej będą bardziej praktycznie wykorzystywać narzędzia do planowania i zarządzania własnymi pieniędzmi. Realizacja warsztatów z zakresu finansów osobistych zmotywowała ich także do podjęcia częstszych rozmów z rodzicami na ten temat. Uczniowie wyrazili duże zainteresowanie założeniem konta bankowego, według obowiązujących przepisów, a poznane zasady zarządzania własnymi pieniędzmi będą stosować nawet przy niewielkich sumach pieniężnych. Połączenie poznanej w projekcie wiedzy i jej zastosowanie praktyczne wpłynie na stopniowe kształtowanie świadomości ekonomicznej dzieci.

Podsumowanie

Nabywanie wiedzy ekonomicznej jest procesem trudnym, rozłożonym w czasie, rozpoczynającym się już od dzieciństwa. Aktywność ekonomiczna dzieci i młodzieży wzrasta wraz z wiekiem, co jednocześnie sprzyja nabywaniu wiedzy na tematy związane z gospodarką. Proces nabywania wiedzy i umiejętności ekonomicznych wpływa na świadomość ekonomiczną, poprzez ułatwienie zarządzania dochodami, wpływ na rozwój kultury oszczędzania oraz znaczenie planowania wydatków. Znajomość zagadnień ekonomicznych pozwala kształtować świadome wybory ekonomiczne.

Zrealizowane badania w ramach projektu pozwoliły na wyartykułowanie czynników mających istotny wpływ na kształtowanie świadomości ekonomicznej młodzieży, do których zaliczono postawy rodziców i ich kluczowej roli w edukacji dzieci z zakresu co najmniej gospodarowania budżetem domowym oraz dostęp do inicjatyw edukacyjnych dzieci i młodzieży.

Zrealizowane badania pozwalają na wskazanie syntetycznych wniosków:

- Wpływ na poziom wiedzy ekonomicznej ma dostęp dzieci i młodzieży do różnych inicjatyw edukacji ekonomicznej. W Polsce z powodzeniem od kilku lat realizowane programy edukacji ekonomicznej skupione są jednak w większych aglomeracjach miejskich. Pomimo wysokiej dostępności, badania stanu wiedzy i świadomości ekonomicznej młodzieży w szkołach podstawowych, gimnazjalnych i ponadgimnazjalnych wskazują na niski poziom wiedzy ekonomicznej (Narodowy Bank Polski, 2018).
- Znaczącą rolę w edukacji ekonomicznej dzieci i młodzieży pełnią pozaszkolne inicjatywy edukacyjne realizowane przez różne podmioty popularyzujące wiedzę ekonomiczną, w tym uczelnie wyższe. Realizacja projektu „Uczelnie szkołom – o finansach z NBP” w gminach wiejskich i miejsko-wiejskich Podkarpacia z utrudnionym dostępem do innych form edukacji, pokazała znaczący wpływ na nabycie wiedzy i umiejętności ekonomicznych dzieci i młodzieży.
- Wiedza ekonomiczna w ocenie dzieci szkół podstawowych (82%) i ponadgimnazjalnych (67%) jest trudna do zrozumienia (Narodowy Bank Polski, 2018). Zatem istotnego znaczenia w powodzeniu projektów edukacyjnych nabiorą nowoczesne formy przekazu, w tym rozwiązań online. Realizacja badanego projektu edukacyjnego, w którym zastosowano filmy i gry edukacyjne, konkurs ekonomiczny online, wykłady otwarte z pracownikami banku i innych instytucji przyczyniły się do sukcesu i wysokich rezultatów projektu. Zdecydowana większość uczniów (85%) wskazała, że zdobytą wiedzę i umiejętności z zakresu finansów osobistych, przekazaną podczas realizacji projektu edukacyjnego, będą starali się zastosować praktycznie w swoich decyzjach ekonomicznych.
- Edukacja ekonomiczna dzieci i młodzieży ma istotny wpływ na świadomość ekonomiczną. Już od najmłodszych lat rodzice są odpowiedzialni za wprowadzanie dzieci w świat pieniądza. Badania pokazały, że tylko 30% uczniów przyznaje, że w domu mają miejsce rozmowy z rodzicami na tematy finansów osobistych, jednak wiedza w tym zakresie nie jest uporządkowana, a rozmowy są okazyjne. Dzieci i młodzież w małym stopniu są motywowani do oszczędzania. Niska wartość tego wskaźnika wskazuje na niewielki poziom świadomości rodziców o znaczeniu takiej edukacji w kontekście zachowań rynkowych ich dzieci, a także ograniczoną jakością wiedzy ekonomicznej rodziców (por. Narodowy Bank Polski, 2020).
- Czynnikiem sprzyjającym nabywaniu wiedzy i umiejętności ekonomicznych jest umożliwienie dzieciom zarządzania własnymi pieniędzmi. W warunkach

ograniczonych możliwości zarobkowania dzieci, kieszonkowe oceniane jest pozytywnie jako czynnik sprzyjający kształtowaniu świadomości ekonomicznej dzieci i młodzieży. Większe znaczenie kieszonkowego przypisuje się młodzieży w wieku 16 lat, z uwagi na większy (80%) odsetek posiadania konta bankowego niż w grupie młodszych uczniów. Ponadto w przypadku uczniów szkoły ponadpodstawowej, kieszonkowe spełnia funkcję planowania wydatków, czego nie zaobserwowano w grupie uczniów szkoły podstawowej.

Zmiany warunków gospodarowania, globalizacja rynków finansowych czy zmiany na rynku pracy to tylko niektóre czynniki wpływające na wzrost znaczenia wiedzy i umiejętności ekonomicznych młodego pokolenia. Proces ten wymaga edukacji dzieci już od najmłodszych lat, a najważniejszą rolę w tym procesie należy przypisać rodzicom. Rozmowy z dziećmi o finansach osobistych powinny na stałe wejść w rytm funkcjonowania każdego gospodarstwa domowego.

Abstrakt

Świadomość ekonomiczna młodzieży z regionu Podkarpacia w świetle badań bezpośrednich

Świadomość ekonomiczna młodzieży jest bardzo ważnym zagadnieniem mającym znaczący wpływ na ich decyzje konsumenckie (rynkowe). Według opinii Polaków, wśród czynników kształtujących świadomość ekonomiczną młodzieży istotną rolę przyjmuje edukacja formalna, tj. szkoła i nauczyciele. W systemie edukacji formalnej w Polsce, młodzież do 16. roku życia nie ma możliwości edukacji ekonomicznej, gdyż w programie nauczania nie ma wyodrębnionego przedmiotu z zakresu mechanizmów rynkowych, ekonomii i finansów. Właściwa edukacja w tym obszarze odbywa się na etapie szkoły ponadpodstawowej. W takich warunkach istotnego znaczenia nabiera edukacja nieformalna, polegająca m.in. na rozmowach w rodzinie na tematy gospodarowania środkami pieniężnymi i budżetem domowym. Wyniki badań wykazały, że tylko 30% badanych wskazuje, iż w domu odbywają się rozmowy na tematy ekonomiczne. Warto także podkreślić znaczący wpływ dostępności inicjatyw edukacji ekonomicznej w szkołach z utrudnionym dostępem do takich form aktywności, a zwłaszcza zastosowanych narzędzi i metod na wzrost wiedzy i umiejętności ekonomicznych młodzieży.

Słowa kluczowe: świadomość ekonomiczna, decyzje konsumenckie, budżet domowy, gospodarowanie pieniędzmi

Abstract

Economic awareness of young people from the Podkarpacie region on the basis of direct research

The economic awareness of young people is a very important issue having a significant impact on their consumer (market) decisions. According to Poles, formal education, ie school and teachers, plays an important role among the factors shaping the economic awareness of young people. In the formal education system in Poland, young people up to 16 years of age do not have the option of economic education, because the curriculum does not include a separate subject in the field of market mechanisms, economics and finance. Proper education in this area takes place at the stage of post-primary school. In such conditions, informal education is gaining importance. during family talks on cash management and household budget. The results of the research showed that only 30% of respondents indicate that economic talks are held at home. It is also worth emphasizing the significant impact of the availability of economic education initiatives in schools with difficult access to such forms of activity, especially the tools and methods used, on the increase of knowledge and economic skills of young people.

Keywords: economic awareness, consumer decisions, home budget, money management

References

- Fundacja Citi Handlowy. (2021). *Młodzi a przedsiębiorczość*. <https://www.citibank.pl/poland/kronenberg/polish/10199.htm> (dostęp: 10.12.2021).
- Goszczyńska, M. (2010). *Transformacja ekonomiczna w umysłach i zachowaniach Polaków*. Wydawnictwo Naukowe Scholar.
- Ipsos Polska. (2010). *Dzieci i pieniądze: kieszonkowe nie poddaje się kryzysowi*. <http://www.ipsos.pl/kieszonkowe-dzieci-2010> (dostęp: 04.12.2021).
- Kilar, W., Rachwał, T. (2019). Przedsiębiorczość w edukacji przedszkolnej i szkole podstawowej w warunkach zmian podstawy programowej. W: T. Rachwał (red.), *Kształtowanie kompetencji przedsiębiorczych* (ss. 122–141). Wydawnictwo Fundacji Rozwoju Systemu Edukacji.
- Kim, Ch., Yang, Z., Lee, H. (2015). Parental style, parental practices, and socialization outcomes: An investigation of their linkages in the consumer socialization context. *Journal of Economic Psychology*, 49, 15–33. <https://doi.org/10.1016/j.joep.2015.03.006>
- Kołodziej, S. (2014). Dzieci i młodzież w świecie ekonomii – wiedza oraz aktywność ekonomiczna młodych Polaków. W: A. M. Zawadzka, M. Niesiołędzka, D. Godlewska-Werner (red.), *Kultura konsumpcji – wartości, cele, dobrostan: psychologiczne aspekty zjawiska* (ss. 79–97). Wydawnictwo Stowarzyszenia Filomatów.

- Kołodziej, S. (2014). Edukacja ekonomiczna dzieci i młodzieży w Polsce. *Studia Ekonomiczne*, 167, 87–105.
- Majewski, B. (2010). Badanie świadomości i podstaw wiedzy ekonomicznej wśród uczestników programów edukacyjnych skierowanych do najmłodszych. *E-mentor*, 2(34).
- Miarecka, A., Wolanin-Jarosz, E., Wojtowicz-Żygadło, J., Pukała, R. (2020). *Raport ewaluacyjny projektu: Uczelnie szkołom – o finansach z NBP*. Państwowa Wyższa Szkoła Techniczno-Ekonomiczna w Jarosławiu. Niepublikowany.
- Narodowy Bank Polski. (2018). *Diagnoza stanu wiedzy i świadomości ekonomicznej dzieci i młodzieży w Polsce*. <https://www.nbp.pl/home.aspx?f=/edukacja/badania/diagnoza-dzieci-mlodziezy.html> (dostęp: 05.12.2021).
- Narodowy Bank Polski. (2020). *Badanie świadomości i wiedzy ekonomicznej Polaków*. <https://www.nbp.pl/home.aspx?f=/edukacja/badania/wiedza-ekonomiczna-polakow.html> (dostęp: 06.12.2021).
- Niesiobędzka, M. (2014). Dzieci i młodzież jako konsumenci. Wyzwania i zagrożenia. W: A. M. Zawadzka, M. Niesiobędzka, D. Godlewska-Werner (red.), *Kultura konsumpcji – wartości, cele, dobrostan: psychologiczne aspekty zjawiska* (ss. 99–117). Wydawnictwo Stowarzyszenia Filomatów.
- Polak, M. (2008). Świadomość ekonomiczna a edukacja. [edunews.pl](https://www.edunews.pl/badania-i-debaty/opinie/14-swiadomosc-ekonomiczna-a-edukacja). <https://www.edunews.pl/badania-i-debaty/opinie/14-swiadomosc-ekonomiczna-a-edukacja> (dostęp: 04.12.2021).
- Roland-Lévy, Ch. (2004). W jaki sposób nabywamy pojęcia i wartości ekonomiczne? W: T. Tyszka (red.), *Psychologia ekonomiczna* (ss. 277–296). Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne.
- Roszkowska-Hołyś, D., Gąsiorek-Kowalewicz, A. (2019). Socjalizacja ekonomiczna dzieci w ujęciu ekonomii behawioralnej. *Studia i Prace Kolegium Zarządzania i Finansów*, 176, 25–45.
- Sobieraj, W. (2013). Socjalizacja ekonomiczna dzieci jako czynnik rozwoju kapitału ludzkiego. *Nauki Społeczne*, 2(8), 183–193.
- Stańdo, J., Splawska-Murmyło, M. (2017). *Jak rozwijać kompetencje ekonomiczne u najmłodszych?* Ośrodek Rozwoju Edukacji.
- Trzcńska, A. (2012). *Socjalizacja ekonomiczna i cechy indywidualne jako determinanty postaw oraz zachowań oszczędnościowych młodzieży*. Rozprawa doktorska. Wydział Psychologii Uniwersytetu Warszawskiego.
- Zalecenie Parlamentu Europejskiego i Rady nr 2006/962/WE z dn. 18 grudnia 2006 r. w sprawie kompetencji kluczowych w procesie uczenia się przez całe życie (Dz.U. L 394 z 30.12.2006). <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/?uri=celex%3A32006H0962> (dostęp: 04.12.2021).
- Związek Banków Polskich. (2019). *Pierwsze konto bankowe jeszcze przed „osiemnastką”*. <https://www.zbp.pl/aktualnosci/komunikaty/Pierwsze-konto-bankowe-jeszcze-przed-osiemnastka> (dostęp: 10.12.2021).